

در جستجوی دوست

یکی از آثار به جا مانده از حضرت امام خمینی(ره) دیوان اشعار ایشان است که در 6 فصل غزلیات، رباعیات، قصاید، مسمط، ترجیع بند و اشعار پراکنده پس از رحلت ایشان منتشر شد و میزان توانایی و ذوق سرشار ادبی آن حضرت شگفتی و توجه بسیاری از مردم و اهل قلم را به خود جلب کرد.

جام جم آنلاین: یکی از آثار به جا مانده از حضرت امام خمینی(ره) دیوان اشعار ایشان است که در 6 فصل غزلیات، رباعیات، قصاید، مسمط، ترجیع بند و اشعار پراکنده پس از رحلت ایشان منتشر شد و میزان توانایی و ذوق سرشار ادبی آن حضرت شگفتی و توجه بسیاری از مردم و اهل قلم را به خود جلب کرد.

امام خمینی(ره) در حالی که بار سنگین رسالت و رهبری انقلاب اسلامی و جامعه ایران را به دوش می‌کشیدند و به دنبال پرتوافشانی توحید، عدل، آزادی، برابری و برادری در سراسر جهان بودند، گاهی که فراغتی می‌یافتند با زبان شعر، حدیث درد و فراق را با دلدار یگانه باز می‌گفتند که بخش‌هایی از آن در دیوان ایشان به خوبی و به کمال نمود یافته است.

این که مقصد و مقصود امام(ره) شعر و شاعری نبوده بر کسی پوشیده نیست، اما این نکته هم قابل تذکر است که در شعر و بویژه غزل امام روح‌الله می‌توان جلوه‌ای از جلوه‌های روح بلند و متعالی ایشان را رصد کرد و به عبارتی او هرگز شاعر و قافیه‌اندیش نبوده و به قول مولانا هرگاه خون در درونش جوشش کرده از شعر بدان رنگی داده است.

اما آثار منظوم آن حضرت را وجوهی است که می‌تواند بعضی از آن در این مجال مورد بحث قرار گیرد؛ از قبیل تعبیر و اصطلاحات، سبک و شیوه آنها و تاثیر از شاعران پیشین و عارفان متقدم و نظایر این عناوین که بحث تفصیلی در هر یک مجال و فرصتی گسترده می‌طلبد.

انس و الفت با بزرگان ادبیات

در همین رابطه دکتر محمدرضا سنگری شاعر و پژوهشگر با تاکید بر این که امام(ره) نه داعیه شاعری داشته و نه به صورت جدی به شعر سرودن می‌اندیشیدند، می‌گوید: اشعار حضرت امام(ره) وجوهی چندگانه دارد؛ نخست آن که ایشان از غزلسرایان بزرگ ایران، بویژه حافظ الهام گرفته‌اند و انس و الفتی هم با آثار مولانا وسعدی داشته‌اند.

در ارتباط با این نکته‌ای که سنگری مطرح می‌کنند یعنی انس و الفت با آثار معنوی پیشینیان می‌توان نمونه‌هایی را ذکر کرد. به عنوان مثال مولانا جلال الدین محمد بلخی می‌گوید:

آن یوسف خوش عذار آمد

وان عیسی روزگار آمد

و در همین حال و هوا حضرت امام(ره) می‌گوید:

کوتاه سخن که یار آمد

با گیسوی مشکبار آمد

استاد سخن سعدی هم یکی دیگر از شاعرانی است که سنگری در سخنانش به آن اشاره می‌کند. سعدی در بیتی می‌گوید:

شادی به روزگار گدایان کوی دوست

بر خاک ره نشسته به امید روی دوست

امام(ره) هم می‌گوید:

عمری گذشت و راه نبردم به کوی دوست

در این نمونه‌ها رویکرد عرفانی جلوه‌ای ویژه به کلمات و واژه‌ها بخشیده است و در این رابطه محمدرضا سنگری این‌گونه سخنانش را ادامه می‌دهد: شعر و رویکرد عرفانی امام(ره) به نوعی گزارش تجربه‌های عارفانه ایشان است و شاید بتوان گفت گزارشی از سفر درونی به سمت محبوب است و ایشان کشف و شهودهای عارفانه خود را با بیانی شاعرانه ارائه کرده‌اند. شاید برای این نکته سنگری، این بیت شاهد مثال خوبی باشد هنگامی که امام تأکید می‌کند نباید فریب ظاهر دوست و امور دنیوی را خورد و معنا و مفهوم در لایه‌های عمیق‌تری خودش را در این بیت این‌گونه نشان می‌دهد:

با عاقلان بگو که رخ یار ظاهر اوست

کاوش بس است این همه در جستجوی دوست

سبک شعری

اما سبک شعری حضرت امام(ره) هم از جمله نکات قابل تامل در بررسی دیوان شعر ایشان است و قطعا از نظر تخصصی باید میان محتوا و فرم و سبک، ارتباطی منطقی برقرار باشد تا بتوان بر تأثیرگذاری بیشتر سخن افزود.

مصطفی محدثی‌خراسانی شاعر و سردبیر مجله تخصصی شعر و عضو شورای شعر و ترانه سازمان صداوسیما با بیان این که زبان شعری امام(ره) به غزل‌های سبک عراقی گرایش دارد، این سبک و ویژگی‌های زبانی را ظرفی مناسب برای محتوای عرفانی معرفی می‌کند که حضرت امام(ره) توانسته‌اند به خوبی از آن بهره ببرند.

محدثی خراسانی می‌گوید: ایشان در اکثر شعرهایشان و بویژه غزلیاتشان از برون به درون و از سطح به عمق حرکت می‌کنند که این نوع پرداخت شعری، ابزاری برای رسیدن به حقیقت محسوب می‌شود.

او معتقد است که رباعیات بنیانگذار کبیر انقلاب اسلامی هم در نهایت انسان را به شناخت جهان و هستی دعوت می‌کند.

همان‌طور که محدثی خراسانی اشاره می‌کند شعر امام(ره) از نظر شیوه همان سبک عراقی است و آن حضرت به همان سیاق سخن گفته و به پیروی سخنوران سبک عراقی پرداخته است.

نوآوری و اصالت در کنار هم

اما این پیروی، دلیل و مانعی برای نوآوری مضمونی و زبانی ایشان نبوده و در شعر امام(ره) برخی کلمات و واژه‌ها وجود دارند که متأثر از زبان امروز و ادبیات معاصر است مانند کلمات وابسته و پناهنده در این بیت:

محقق: علمای مذهبی در تاریخ ادبیات ایران، جریان و شاخه‌ای سترگ از شعر فارسی را به خود اختصاص داده‌اند و معمولا آثاری که آفریده‌اند در گروه بهترین و قوی‌ترین اشعار ادبیات فارسی قرار دارد
وارستگان به دوست پناهنده گشته‌اند

وابسته‌ای چو من به جهان بی‌پناه شد

یا اگر بخواهم مثالی دیگر ذکر کنم می‌توان به کلمه شکوفا در بیت زیر اشاره کرد که به این شکل در کلام قدما دیده نمی‌شود:

نوبهار آید و گلزار شکوفا گردد

بی‌گمان کوتهی عمر خزان خواهی دید

اما نکته ظریف دیگری که محدثی خراسانی به آن اشاره می‌کند چرایی گرایش مردم به خوانش اشعار امام(ره) است. او می‌گوید: مردم شعر امام(ره) را دوست دارند چرا که جدای از حس احترام و علاقه فراوان به این شخصیت بزرگ و تأثیرگذار، مردم هنگامی که غزل‌هایی عاشقانه و عارفانه را از زبان یک فقیه و مرجع تقلید عالی مرتبه می‌شنوند و می‌خوانند برای آنها نوعی خلاف‌آمد است و

جاذبه ایجاد می‌کند. در همین رابطه نگاهی به آمار نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران که بتازگی و در اردیبهشت برپا شد می‌کنیم که گواهی می‌کند در غرفه موسسه تنظیم و نشر آثار حضرت امام خمینی(ره) یکی از کتاب‌های پرفروش که مورد استقبال مردم قرار گرفته همین دیوان اشعار ایشان است.

از سویی دیگر برخی کارشناسان، شعر امام(ره) را در گروه آثاری قرار می‌دهند که مرتبط با عالمان دینی است و در تاریخ ادبیات هم ریشه‌ای کهن دارد. یکی از این کارشناسان جواد محقق است که می‌گوید: شعر امام خمینی(ره)، در ادامه آثار شاعران حوزوی سروده شده و از سبک شعری عالمان دینی پیروی کرده است.

او ادامه می‌دهد: علمای مذهبی در تاریخ ادبیات ایران، جریان و شاخه‌ای سترگ از شعر فارسی را به خود اختصاص داده‌اند و معمولاً آثاری که آفریده‌اند در گروه بهترین و قوی‌ترین اشعار ادبیات فارسی قرار دارد.

این نکته را هم باید در این زمینه یادآور شد که ادبیات ما به شیوه‌ای اعجاب‌انگیز با متون دینی و اسلامی پیوند دارد تا آنجا که به واقع نمی‌توان بدون شناخت عمیق مذهبی، درک صحیحی از شعر فارسی داشت.

به خاطر دارم که استاد جلیل تجلیل همواره در کلاس‌هایش بر این نکته تأکید می‌کرد که تمامی نامداران و چهره‌های جهانی و سرشناس شعر فارسی در درجه اول عالمان دینی زمانه خودشان بوده‌اند و ارجاع به آیات، احادیث و روایات ائمه اطهار و منابع دینی که در سطر به سطر شعرهای آنها مشاهده می‌شود بیانگر عمق معرفت و شناخت آنها از علوم دینی بوده است.

در همین رابطه امام در غزلیات خود می‌فرماید:

همه جا منزل عشق است که یارم همه جاست

کور دل آن که نیابد به جهان جای تو را

در این بیت آیه شریفه (فَإِنَّمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ) (سوره بقره/ ۱۱۵) به صورت تلمیحی مورد اشاره حضرت امام(ره) قرار گرفته است و در شهر ایشان تجلی‌یافته و با ظرافتی شاعرانه به نوعی می‌توان گفت امام تفسیری از این آیه ارائه می‌کنند.

ایشان در جای دیگر می‌گویند:

من به یک دانه به دام تو به خود افتادم

چه گمان بود که در ملک جهان دامم نیست

که این بیت هم ارجاعی به داستان آدم و حوا دارد که از درخت ممنوعه تناول می‌کنند و نمونه‌هایی از این دست در شعر حضرت امام(ره) فراوان وجود دارد.

در واقع می‌توان گفت شعر امام(ره) در جایگاه یک عالم و فقیه بزرگ در واقع سخنی مرجع است که هرگز سر مویی از مرز آیین و حدود و احکام شریعت و بیان شاعرانه آنها کوتاه نمی‌آید و حتی در برخی موارد صوفیان و مدعیان ریاکار را مورد انتقاد قرار می‌دهد:

از صوفی‌ها صفا ندیدم هرگز

زین طایفه من وفا ندیدم هرگز

زین مدعیان که فاش اناالحق گویند

با خودبینی فنا ندیدم هرگز

تاثیرگذاری امام(ره) بر شاعران و نویسندگان

اما شخصیت امام خمینی(ره) هم در میان شاعران و نویسندگان، بازتابی فراگیر و شگفت‌انگیز داشته و شاعران در چند دهه گذشته و

بویژه پس از ارتحال آن حضرت به سرایش آثاری پرداخته‌اند. در این رابطه پرویز بیگی حبیب آبادی مجموعه‌ای مستقل و پژوهشی با نام «#171؛ فرهنگ توصیفات امام خمینی(ره) در شعر شاعران معاصر» را گردآوری کرده است. او در همین رابطه می‌گوید: انقلاب اسلامی، علاوه بر تأثیرات جغرافیایی و سیاسی در کشور و در سطح منطقه، دگرگونی‌هایی را در حوزه ادبی هم ایجاد کرد و این تأثیر در حوزه شعر کشورمان نیز اتفاق افتاد و به تعبیر رهبر معظم انقلاب، ثروتی ملی را برای بیان اندیشه‌ها فراهم آورد که نقطه عطف و محور اصلی آن، شخصیت و آثار امام خمینی(ره) است.

بیگی حبیب‌آبادی ادامه می‌دهد: شخصیت ایشان و یادگارهای مکتوبی که از ایشان به جا مانده در سال‌های گذشته بشدت مورد توجه شاعران قرار گرفته و می‌توانم ادعا کنم که بیشترین تأثیر را بر شبکه ذهنی و زبانی شاعران انقلاب داشته است. او درباره این شبکه تداعی‌ها مثال‌هایی می‌آورد و می‌گوید: امام خمینی(ره) در آثار شاعران ایرانی در دوره‌ای 20 ساله به عنوان رهبر، فرمانده، مراد، مبارز، آرمان‌گرا، ژرف‌نگر و آینده‌نگر مطرح می‌شود و شاعری بزرگ همچون روانشاد طاهره صفارزاده، امام خمینی(ره) را در شعری حماسی با عنوان معلم بیداری معرفی می‌کند.

اما شاید بتوان در ادامه سخنان بیگی حبیب‌آبادی و به عنوان پایان‌بندی این مقاله این نکته را ذکر کرد که مهم‌ترین تأثیر حضرت امام خمینی(ره) در عرصه هنر و ادبیات، خاصه شعر امروز ایران، برانگیختن اهل قلم برای مبارزه با فساد و استعمار و ظلم‌ستیزی در جهان باشد که تحولی ژرف و عمیق به وجود آورد و نتایج آن را امروز در دیگر کشورها هم می‌توانیم مشاهده کنیم.

سینا علی‌محمدی
گروه فرهنگ و هنر